

Інститут проблем виховання НАПН України

МУРОМЕЦЬ ВІКТОРІЯ ГРИГОРІВНА

УДК 374.091:159.942.3-053.6

**ФОРМУВАННЯ У ПІДЛІТКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ
В ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання НАПН України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Федорченко Тетяна Євгенівна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
завідувач лабораторії превентивного виховання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Тернопільська Валентина Іванівна,
Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова Національного авіаційного
університету, заступник директора
з виховної роботи та роботи зі студентськими
організаціями;

кандидат педагогічних наук, професор
Дем'янюк Тамара Дмитрівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри теорії і методики виховання.

Захист відбудеться “ 26” березня 2013 р. о 14. 00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розісланий “21” лютого 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ж. В. Петрочко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні зміни в усіх сферах життя українського суспільства позначені кризовими труднощами й потребують утвердження в підростаючого покоління гуманістичних цінностей. Нині учнівська молодь втрачає суспільно значущі орієнтири, що призводить до зростання агресивності, жорстокості та конфліктності. У зв'язку з цим нагальною проблемою є оновлення змісту, форм і методів виховання підлітків, формування у них гуманності, культури взаємин на засадах взаєморозуміння, позитивного самосприйняття й ціннісного ставлення до себе та інших.

У Державній національній програмі „Освіта” („Україна XXI століття”), Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепції виховання гуманістичних цінностей, Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, програмі „Основні орієнтири виховання учнів 1–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України”, Концепції позашкільної освіти та виховання ключовими напрямками визначено гуманізацію навчально-виховного процесу, формування гуманної та людської особистості.

Теоретичні основи гуманістичного виховання у контексті формування культури міжособистісних взаємин, розвитку моральних якостей, самопізнання як основи внутрішньої культури людини досліджувалися в роботах І. Бега, Є. Головахи, Т. Дем'янюк, К. Журби, Л. Канішевської, Н. Мирончук, В. Тернопільської, Т. Федорченко та інших.

З позиції життєтворчості, проблема виховання в особистості ціннісного ставлення до інших вивчалась І. Єрмаковим, В. Киричок, В. Назаренко, К. Чорною.

Сутність взаєморозуміння, особливості його прояву у міжособистісних взаєминах досліджувалися рядом мислителів (М. Бубер, Г. Гадамер, М. Монтень, Ф. Шлейєрмахер, Н. Бердяєв, Г. Сковорода, П. Юркевич).

У психологічних доробках О. Бодальова, І. Вахоцької, Я. Коломінського, Н. Казарінової, А. Кронніка, В. Куніциної, Н. Ляліної зазначено, що сформованість готовності особистості до взаєморозуміння створює можливості для конструктивного діалогу, розвитку високоморальних гуманістичних якостей.

Останніми роками здійснені дисертаційні дослідження, присвячені окремим аспектам організації і здійснення навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах на засадах виховання гуманності, а саме: розвиток позашкільної еколого-натуралістичної освіти в Україні (В. Вербицький); екологічна освіти та виховання учнів у позашкільних навчальних закладах (Г. Пустовіт); впровадження компетентнісного підходу у позашкільній освіті України (О. Биковська); морально-етична діяльність дітей в умовах позашкільного закладу (О. Мироненко); формування морально-ціннісних орієнтацій у дівчат-підлітків в умовах взаємодії школи та позашкільних закладів (Н. Сінкевич); система роботи позашкільних закладів з формування активної життєвої позиції старшокласників (І. Рябченко); моделювання етично-естетичного виховання дітей у системі додаткової освіти (І. Плясецька).

Окремі питання формування готовності особистості до взаєморозуміння в контексті її вікових особливостей розглянуто в дисертаціях Н. Ляліної (молодші

школярі), В. Тернопільської (підлітки), В. Гріщук (студенти), І. Вахоцької (майбутні вчителі). Актуальними для нашої роботи стали також дослідження російських учених (Л. Балясна, А. Золотарьова, М. Коваль, Н. Морозова, Н. Харінко, Н. Чернова, М. Шиманський та інші).

Водночас аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати про необхідність спеціального дослідження проблеми формування у підлітків готовності до взаєморозуміння саме в позашкільних навчальних закладах.

Актуальність теми дослідження зумовлена реальним станом сучасного шкільного та позашкільного середовища, а також рядом *суперечностей* між:

– посиленням уваги суспільства до проблеми пропагування злагоди, консолідації, толерантності та взаєморозуміння серед сучасної учнівської молоді та зростанням бар'єрів спілкування, недобррозичливості, негативізму і насильства у підлітковому середовищі;

– об'єктивною потребою використання виховних можливостей позашкільних навчальних закладів щодо формування у підлітків готовності до взаєморозуміння та недостатністю теоретичного обґрунтування і методичного забезпечення такої діяльності;

– виховним потенціалом батьків у формуванні готовності підлітків до взаєморозуміння та недостатньою продуктивністю суб'єкт-суб'єктної взаємодії батьків з педагогами позашкільних навчальних закладів.

Отже, актуальність проблеми та низька ефективність вирішення зазначених суперечностей зумовили вибір теми дисертації: **„Формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашикільних навчальних закладах”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою теми лабораторії превентивного виховання Інституту проблем виховання НАПН України „Формування превентивного середовища у загальноосвітньому навчальному закладі” (державний реєстраційний номер 0111U01172). Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 8 від 04.10.2010 р.) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 9 від 21.12.2010 р.).

Мета дослідження – узагальнити теоретичні основи формування готовності до взаєморозуміння у підлітковому віці, обґрунтувати та апробувати педагогічні умови формування готовності підлітків до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах.

Задачі дослідження:

1. Узагальнити теоретичні основи формування у підлітків готовності до взаєморозуміння, уточнити сутність поняття „готовність до взаєморозуміння”.

2. Уточнити виховні можливості позашкільних навчальних закладів щодо формування у підлітків готовності до взаєморозуміння.

3. Визначити критерії сформованості готовності підлітків до взаєморозуміння, відповідні показники та схарактеризувати рівні їхнього вияву.

4. Розробити модель формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах.

5. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах.

Об'єкт дослідження – формування у підлітків готовності до взаєморозуміння.

Предмет дослідження – педагогічні умови, які забезпечують ефективність формування готовності підлітків до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні положення особистісно орієнтованого (І. Бех, І. Якиманська), гуманістичного (Ш. Амонашвілі, Я. Корчак, В. Сухомлинський) наукових підходів; закономірності розвитку дітей підліткового віку (Л. Божович, Л. Виготський, Т. Драгунова, Д. Ельконін, Т. Кравченко, Д. Фельдштейн); теоретичні положення психолого-педагогічної концепції взаєморозуміння як феномену загальної культури особистості (І. Вахоцька, В. Знаков, Є. Головаха, Н. Ляліна, І. Стариков); дослідження процесу формування особистості в позашкільних навчальних закладах (О. Биковська, В. Вербицький, В. Мачуський, Г. Пустовіт, Т. Сущенко).

Для досягнення мети та розв'язання задач дослідження використано такі **методи**:

– *теоретичні*: аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури для визначення об'єкта, предмета, мети і задач дослідження, уточнення сутності поняття „готовність до взаєморозуміння”; синтез, порівняння, систематизація, узагальнення теоретичних та емпіричних даних для обґрунтування педагогічних умов формування у підлітків готовності до взаєморозуміння;

– *емпіричні*: діагностичні (анкетування, бесіди, інтерв'ювання, тестування, пряме і опосередковане спостереження, ранжування, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для визначення рівнів сформованості готовності підлітків до взаєморозуміння, доведення доцільності обґрунтованих педагогічних умов формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах;

– *статистичні*: математичного обчислення для оцінювання стану досліджуваної проблеми та експериментального підтвердження ефективності створених педагогічних умов формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше обґрунтовано педагогічні умови формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах (упровадження в навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів змісту та форм роботи, спрямованих на формування у підлітків готовності до взаєморозуміння; забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагогів позашкільних навчальних закладів та батьків; підвищення рівня методичної підготовленості педагогів позашкільних навчальних закладів щодо формування готовності підлітків до взаєморозуміння); визначено критерії та показники (когнітивний – розуміння сутності прояву взаєморозуміння у міжособистісному спілкуванні; обізнаність з мовного етикету та культури спілкування; усвідомлення моральної значущості налагодження взаєморозуміння та способів його прояву у діалозі; емоційно-

ціннісний – прагнення проявляти взаєморозуміння у різних життєвих ситуаціях; оволодіння цінністю досягнення взаєморозуміння під час комунікативної взаємодії; бажання розуміти емоції та висловлювання партнера; діяльнісно-поведінковий – вияв емпатійного ставлення до партнера під час комунікативної взаємодії; уміння толерантно вирішувати конфліктні ситуації; саморегуляція поведінки під час спілкування) та виявлено рівні сформованості готовності підлітків до взаєморозуміння (високий, середній, низький);

уточнено зміст поняття „готовність до взаєморозуміння” як інтегративної особистісної якості, яка охоплює сукупність індивідуально-психічних особливостей та морально-етичних знань, спрямованих на розуміння іншого як особистості з її інтересами, установками, переживаннями та позитивне ставленням до неї під час міжособистісного спілкування; виховні можливості позашкільних навчальних закладів щодо формування готовності підлітків до взаєморозуміння;

подальшого розвитку набули форми і методи формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні й упровадженні навчальної програми гуртка „Мистецтво взаєморозуміння”, методичних рекомендацій та інших методичних матеріалів (програми комунікативних тренінгів, програми „Виховання взаєморозуміння підлітків у закладах оздоровлення та відпочинку дітей”) для педагогів щодо формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах.

Результати дослідження можуть бути використані педагогами позашкільних навчальних закладів, керівниками гуртків загальноосвітніх навчальних закладів з метою підвищення ефективності виховної роботи з підлітками, налагодження взаємодії педагогів позашкільних навчальних закладів та батьків; під час викладання у вищих навчальних закладах курсів „Теорія і методика виховання”, „Методика виховної роботи”; у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дисертаційної роботи *впроваджено* у навчально-виховний процес Центру позашкільної роботи „Північне сяйво” Святошинського району м. Києва (довідка № 130 від 11.05.2012 р.), Центру творчості дітей та юнацтва „Шевченківець” Шевченківського району м. Києва (довідка № 87 від 18.05.2012 р.), Центру культурного, спортивного розвитку дітей, юнацтва та молоді „Арт” (довідка № 63 від 15.05.2012 р.), Комунального позашкільного навчального закладу “Центр позашкільної роботи та дитячої творчості „Альтаїр” м. Дніпропетровська (довідка № 390 від 01.10.2012 р.), Комунального позашкільного навчального закладу „Станція юних натуралістів № 2” Дніпропетровської міської ради (довідка № 95 від 17.09.2012 р.), Центру по роботі з дітьми та молоддю за місцем проживання Дарницького району м. Києва (довідка № 15 від 09.09.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті „Критерії, показники та рівні сформованості навичок комунікативного взаєморозуміння у підлітковому середовищі” (у співавторстві з Т. Федорченко) автором визначено критерії та показники сформованості готовності підлітків до взаєморозуміння та схарактеризовані рівні її вияву. У статті „Шляхи оптимізації процесу виховання комунікативного взаєморозуміння підлітків у соціокультурному середовищі”

(у співавторстві з Н. Чернухою) здобувачем висвітлено особливості виховання комунікативного взаєморозуміння підлітків.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження оприлюднено на наукових і науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних* – „Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: орієнтири та напрямки сучасної освіти” (Луганськ, 2005), „Ціннісні пріоритети освіти XXI століття в контексті міжкультурних контактів” (Луганськ, 2006), „Ціннісні пріоритети освіти XXI століття: інноваційний розвиток освітніх систем” (Луганськ, 2007), Всеросійському педагогічному конгресі „Кадровые ресурсы инновационного развития образовательной системы” (Москва, 2007), „Розвиток творчої особистості студента як суб’єкта педагогічної взаємодії” (Донецьк, 2008), „Ціннісні пріоритети освіти XXI століття: європейський вектор розвитку вищої школи” (Луганськ, 2009), „Наукова молодь: досягнення та перспективи” (Луганськ, 2009), „Виховна робота у ВНЗ: стан, проблеми та перспективи розвитку” (Москва, 2009), „Інтеграція освіти, науки та виробництва” (Стаханов, 2009), „Людина. Мова. Культура” (Горлівка, 2009); „Сучасні педагогічні технології і освітні системи XXI століття” (Кіровоград, 2010), „Релігія, релігійність, філософія та гуманітарні знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти” (Луганськ, 2011); „Дитинство. Освіта. Соціум” (Київ, 2012); *всукраїнських* – „Молодь, освіта, наука, культура і національна свідомість в умовах Європейської інтеграції” (Київ, 2007), „Стратегія розвитку художньої освіти та естетичного виховання молоді в Україні у XXI столітті” (Луганськ, 2008), „Інноваційні процеси у професійній підготовці педагогічних працівників та підвищення їх кваліфікації” (Донецьк, 2009), „Створення системи менеджменту якості освітніх послуг: досягнення та перспективи” (Луганськ, 2009), „Формула творчості: теорія і методика мистецької освіти” (Луганськ, 2010).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях лабораторії превентивного виховання та звітних конференціях Інституту проблем виховання НАПН України (2010–2012).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 20 публікаціях, у тому числі 11 статей у наукових фахових виданнях, 7 – у збірниках матеріалів конференцій, 2 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (всього 269 найменувань, із них – 5 іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок, із них 175 сторінок основного тексту, 9 додатків на 55 сторінках. Робота містить 18 таблиць та 2 рисунки на 11 сторінках (із них 2 рисунки на 2 повних сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дисертації, ступінь розробленості проблеми, її зв’язок із науковими програмами, планами, темами; визначено об’єкт, предмет, мету і задачі, методи дослідження; окреслено теоретичну основу дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних

результатів; відображено інформацію про упровадження та апробацію результатів дисертаційної роботи, публікації, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – „**Теоретичні основи формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах**” – визначено теоретичні основи досліджуваної проблеми; уточнено сутність поняття „готовність до взаєморозуміння”; проаналізовано стан розробленості проблеми в сучасній педагогічній теорії та виховній практиці; схарактеризовано структуру готовності підлітків до взаєморозуміння, визначено критерії та показники її прояву; здійснено відбір діагностичних методик і методів дослідження; розкрито методичку констатувального етапу педагогічного експерименту та представлено результати експериментального виявлення рівнів сформованості у підлітків готовності до взаєморозуміння.

На основі положень філософів (М. Бубер, Ю. Габберс, М. Монтень, Дж. Мюд, Г. Сковорода) констатовано, що зміст поняття „міжособистісне взаєморозуміння” визначається його логічною залежністю від індивідуальних психологічних властивостей особистості, її знань і життєвого досвіду. Взаєморозуміння, з позиції філософії, є соціально значущим процесом у загальному розвитку особистості.

За результатами вивчення соціологічної та психологічної літератури (А. Брудний, І. Вахоцька, О. Гаврилова, Є. Головаха, В. Знаков, Н. Ляліна, О. Слюсар) з’ясовано, що міжособистісне взаєморозуміння – це не лише необхідний компонент діяльності, що передбачає конструктивну комунікативну взаємодію, а й обов’язкова умова гармонійного функціонування особистості в сучасному соціумі. Відповідно, взаєморозуміння як здатність прояву взаємоповаги на засадах довірливих стосунків під час комунікації є надзвичайно актуальним для успішної соціалізації підростаючої особистості.

Проаналізувавши різні психологічні підходи до визначення поняття „взаєморозуміння”, доходимо висновку, що воно ототожнюється з настановленням як зв’язок між зовнішнім і внутрішнім світом, як форма відбиття навколишньої дійсності. Відповідно, взаєморозуміння під час спілкування розглядається як ціннісно-нормативна характеристика, що забезпечує досягнення взаємної згоди у процесі комунікативної взаємодії.

Теоретичним підґрунтям для розуміння досліджуваної проблеми є положення особистісно орієнтованого виховання (І. Бех, І. Якиманська), згідно з якими мета і спрямованість виховного процесу визначаються у контексті формування в особистості як носія духовних та моральних особистісно значущих орієнтирів, здатності до самореалізації на основі загальнолюдських цінностей.

З’ясовано, що підлітковий період є сензитивним для соціального розвитку особистості, зокрема для формування та інтеріоризації системи взаємодії з іншими людьми та сприйняття впливів навколишньої дійсності. Результати дослідження Л. Божович, О. Докукіної, Т. Кравченко, І. Кона, О. Леонтєва та інших дослідників свідчать, що у цьому віці удосконалюються якості, які реалізуються через спілкування та взаємодію з іншими. Провідною діяльністю цього періоду стає спілкування у навчально-виховному процесі.

Ми спираємося на положення комунікативної теорії спілкування (К. Ясперс, А. Димер, К. Черрі) щодо необхідності дотримання етики людських взаємин,

пошуку універсальних цінностей, які б сприяли взаєморозумінню та визначали особистісну значущість партнерів по спілкуванню. Як засвідчив аналіз наукових праць Г. Андреевої, Л. Буєвої, Л. Кагана, А. Петровського, Т. Шибутані, кожній особистості властива діалогічність взаємин, що дає змогу поєднувати та узгоджувати різні життєві позиції, розуміти бачення, мотиви та інтереси партнерів по спілкуванню, не втрачаючи при цьому власної індивідуальності.

Дисертаційна робота ґрунтується на теоретичних положеннях науковців (О. Бодальова, А. Брудного, В. Мясичева, А. Мудрика, Т. Снегирьової, Т. Яценко) щодо соціальної сутності спілкування та комунікативної взаємодії. Узято до уваги твердження Я. Коломінського, Дж. Брунера, П. Екмана, що завдяки комунікативним властивостям особистості уможлиблюється взаємозв'язок із середовищем, сприйняття та відображення гуманних, неконфліктних міжособистісних взаємин різного рівня для забезпечення самореалізації.

Ми поділяємо наукові погляди В. Тернопільської, яка у структурі соціально-комунікативної культури виокремлює взаєморозуміння як особистісну характеристику, що становить сукупність якостей особистості, необхідних для адекватного сприйняття, розуміння, позитивного ставлення й оцінювання представників певної групи чи соціуму, їхнього способу життя та духовного світу, взаємного прийняття цінностей і норм. Культура взаєморозуміння знаходить своє відображення в стереотипах сприйняття і шаблонах поведінки і покликана регулювати взаємодію між окремими особистостями та групами.

Осмилення наукових напрацювань вітчизняних учених (О. Бодальова, А. Мудрика, В. Сухомлинського) дає змогу стверджувати, що взаєморозуміння – абсолютно необхідна умова людського буття, без якої неможливе повноцінне формування в особистості жодної психічної функції чи властивості. Зокрема, ми приділяємо увагу проблемам досягнення взаєморозуміння саме під час спілкування, що є однією із умов функціонування соціальних зв'язків. Спілкування передбачає взаєморозуміння між усіма його учасниками й ґрунтується на взаємосприйнятті, зіставленні, інтерпретації особистісних проявів поведінки.

Узагальнення сучасних наукових праць з проблеми дослідження дає нам змогу виокремити такі *функції взаєморозуміння*:

1) комунікативна функція – передбачає оволодіння комунікативними вміннями, які забезпечують цілісність комунікативного процесу, та розглядається як важливий чинник сприяння гармонізації міжособистісних стосунків під час спілкування;

2) ціннісна функція – полягає у формуванні особистісних ціннісних орієнтацій, особистісно значущих прагнень, поглядів, переконань;

3) регулятивна функція – забезпечує здатність вирішувати конфліктні ситуації під час спілкування шляхом гуманної міжособистісної взаємодії.

Для проведення експериментальної роботи, спрямованої на формування у підлітків готовності до взаєморозуміння, нами уточнено сутність поняття „готовність до взаєморозуміння”.

Готовність до взаєморозуміння – це інтегративна особистісна якість, яка охоплює сукупність індивідуально-психічних особливостей та морально-етичних знань, спрямованих на розуміння іншого як особистості з її інтересами,

настановами, переживаннями, та позитивне ставлення до неї під час міжособистісного спілкування.

Стан сформованості готовності підлітків до взаєморозуміння визначався нами за когнітивним, емоційно-ціннісним та діяльнісно-поведінковими *критеріями*.

Показники *когнітивного критерію*: розуміння сутності прояву взаєморозуміння у міжособистісному спілкуванні; обізнаність з мовного етикету та культури спілкування; усвідомлення моральної значущості налагодження взаєморозуміння та способів його прояву в діалозі.

Показники *емоційно-ціннісного критерію*: прагнення проявляти взаєморозуміння у різних життєвих ситуаціях; оволодіння цінністю досягнення взаєморозуміння під час комунікативної взаємодії; бажання розуміти емоції та висловлювання партнера.

Показники *діялісно-поведінкового критерію*: вияв емпатійного ставлення до партнера під час комунікативної взаємодії; уміння толерантно вирішувати конфліктні ситуації; саморегуляція поведінки під час спілкування.

За допомогою критеріїв та показників визначено рівні сформованості готовності підлітків до взаєморозуміння: високий, середній та низький.

Підлітки, у яких виявлено *високий рівень*, мають ґрунтовні знання щодо сутності прояву взаєморозуміння у міжособистісному спілкуванні; обізнані з мовним етикетом та культурою спілкування з іншими людьми; усвідомлюють моральну значущість налагодження взаєморозуміння під час спілкування, мають бажання проявляти його під час діалогової взаємодії. Учні такого рівня притаманне прагнення виявляти взаєморозуміння у різних життєвих ситуаціях; бажання розуміти емоції та висловлювання інших людей; володіння цінністю досягнення взаєморозуміння у мовному етикеті під час комунікативної взаємодії. Підлітки вміють самостійно налагоджувати взаєморозуміння з іншими, толерантно вирішувати конфліктні ситуації та саморегулювати власну поведінку під час спілкування.

Середній рівень притаманний тим особам, які мають фрагментарні знання щодо сутності прояву взаєморозуміння у міжособистісному спілкуванні; недостатньо обізнані з мовного етикету та культури спілкування з іншими людьми; неповно усвідомлюють моральну значущість налагодження взаєморозуміння під час спілкування, не завжди мають бажання проявляти його під час діалогової взаємодії. В учнів цього рівня недостатнє прагнення виявляти взаєморозуміння у різних життєвих ситуаціях; нестійке бажання розуміти емоції і висловлювання інших та прийняття цінності досягнення взаєморозуміння під час комунікативної взаємодії. Підлітки не завжди вміють самостійно налагоджувати взаєморозуміння з іншими, толерантно вирішувати конфлікти та саморегулювати власну поведінку під час спілкування.

Для підлітків *низького рівня* сформованості готовності до взаєморозуміння характерними є: відсутність знань щодо сутності прояву взаєморозуміння у міжособистісному спілкуванні; недостатня обізнаність з мовного етикету та культури спілкування з іншими людьми; не усвідомлення моральної значущості налагодження взаєморозуміння під час спілкування, не бажання проявляти його

у різних життєвих ситуаціях; розуміти емоції та висловлювання інших. Учні не вміють самостійно налагоджувати взаєморозуміння з іншими людьми, толерантно вирішувати конфліктні ситуації та саморегулювати поведінку під час спілкування.

Для визначення рівнів сформованості у підлітків готовності до взаєморозуміння використано сукупність *діагностичних методів*: анкетування, бесіда, інтерв'ювання, пряме й опосередковане спостереження під час занять у гуртках та секціях, створення проблемних педагогічних ситуацій та їх розв'язання, *методики* „Ціннісні орієнтації” (М. Рокич), „Діагностика “перешкод” у встановленні емоційних контактів” (В. Бойко), авторські опитувальники для підлітків та батьків.

Експериментальною базою дослідження стали: Центр позашкільної роботи „Північне сяйво” Святошинського району м. Києва, Центр творчості дітей та юнацтва „Шевченківець” Шевченківського району м. Києва, Центр культурного, спортивного розвитку дітей, юнацтва та молоді „Арт” Печерського району м. Києва, Комунальний позашкільний навчальний заклад „Центр позашкільної роботи та дитячої творчості „Альтаїр” м. Дніпропетровська.

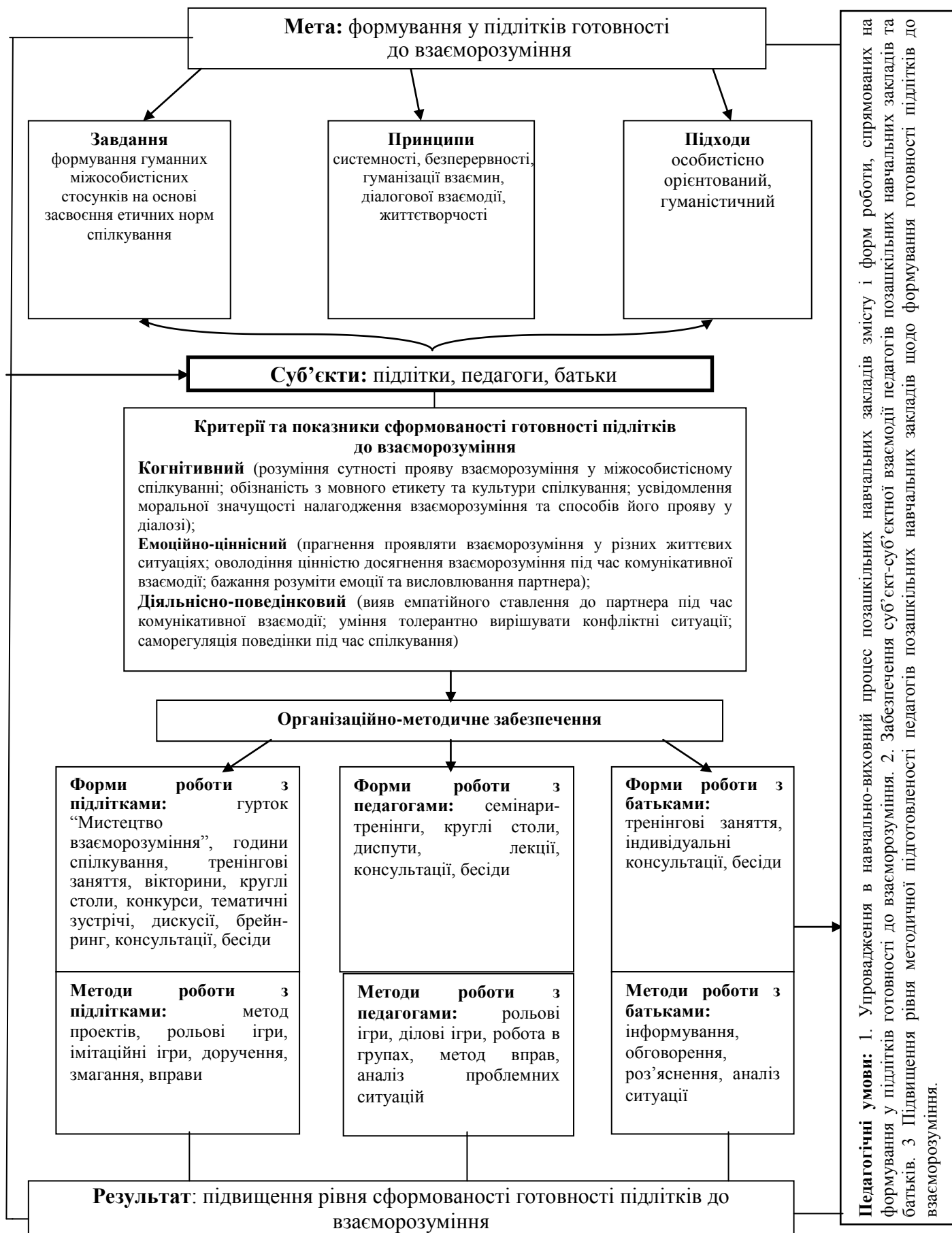
У кожному з цих позашкільних навчальних закладів були визначені експериментальна (ЕГ) та контрольна (КГ) групи. До ЕГ увійшли 185 підлітків з м. Києва; до КГ – 185 підлітків з м. Дніпропетровська. На різних етапах експерименту дослідженням було охоплено 370 підлітків, 30 керівників гуртків.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту продемонстрував, що високий рівень сформованості готовності до взаєморозуміння мали 11,5 % учнів КГ та 12,1 % ЕГ, середній – 19,5 % учнів КГ та 20,1 % ЕГ; низький рівень – 34,4 % учнів КГ та 36,3 % ЕГ.

Вивчення досвіду діяльності позашкільних навчальних закладів дало нам можливість виявити *основні недоліки формування готовності підлітків до взаєморозуміння*: відсутність чіткої програми з формування цієї моральної якості особистості; непродуктивність традиційних форм та методів формування у підлітків готовності до взаєморозуміння; неусвідомлення педагогами та керівниками гуртків позашкільних навчальних закладів необхідності підвищення сформованості готовності підлітків до взаєморозуміння, відсутність відповідного методичного забезпечення.

У другому розділі – ***„Експериментальна перевірка педагогічних умов формування готовності підлітків до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах”*** – охарактеризовано складові моделі формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах; визначено й упроваджено педагогічні умови формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах; розкрито методика та перебіг формувального етапу педагогічного експерименту, простежено динаміку показників сформованості у підлітків готовності до взаєморозуміння; проаналізовано результати формувального етапу експерименту.

Дослідно-експериментальна робота формувального етапу здійснювалася на основі моделі формування у підлітків готовності до взаєморозуміння, складовими якої є: мета, завдання, суб'єкти, підходи і принципи, зміст, форми, методи та педагогічні умови забезпечення її ефективності; прогнозований результат (рис.).

Рис. Модель формування готовності підлітків до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах

Завданнями моделі формування у підлітків готовності до взаєморозуміння визначено забезпечення пріоритету гуманних міжособистісних стосунків шляхом засвоєння етичних норм спілкування, емпатійного ставлення до інших, дотримання правил неконфліктної взаємодії та реалізації їх у різних життєвих ситуаціях; закріплення позитивної мотивації до налагодження взаєморозуміння під час спілкування; сприяння усвідомленню підлітками моральної значущості налагодження взаєморозуміння у міжособистісному спілкуванні.

Для вирішення цих завдань визначено *педагогічні умови* формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах: упровадження в навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів змісту та форм роботи, спрямованих на формування у підлітків готовності до взаєморозуміння; налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагогів позашкільних навчальних закладів з батьками; підвищення рівня методичної підготовленості педагогів позашкільних навчальних закладів щодо формування готовності підлітків до взаєморозуміння.

Необхідність упровадження *першої педагогічної умови* зумовлювалася тим, що позашкільний навчальний заклад має невичерпний потенціал для сприяння усвідомленню підлітками етичних норм і правил культури спілкування, формування у них комунікативних компетенцій, подолання конфліктних ситуацій і непорозуміння у підлітковому середовищі, налагодження гуманізації міжособистісних стосунків.

З огляду на це було розроблено та впроваджено навчальну *програму гуртка „Мистецтво взаєморозуміння”* для підлітків 12–14 років. Програма розрахована на основний рівень підготовки учнів позашкільних навчальних закладів і може бути логічним продовженням програми для початкових рівнів „Я – неповторна особистість” для молодших підлітків 9–11 років.

Програма гуртка складається з п'яти взаємодоповнювальних модулів. Так, перший модуль „Пізнай себе, щоб зрозуміти інших” спрямований на усвідомлення власної значущості та самоцінності, формування у підлітків позитивної „Я-концепції”. Розкриття тем другого модуля „Основи успішного спілкування” збагачує знання підлітків про психологічну сутність комунікативного процесу, основні функції та рівні спілкування. Третій модуль „Засоби спілкування, труднощі та бар'єри у його здійсненні” ставить за мету набуття підлітками умінь, оволодіння прийомами, які допомагають успішно долати психологічні бар'єри та непорозуміння під час спілкування. Четвертий модуль „Вчимося управляти конфліктом” передбачає збагачення знань підлітків про типи міжособистісних конфліктів та їхні функції, формування умінь конструктивно діяти під час конфліктних ситуацій. Теми п'ятого модуля „Взаєморозуміння та його рівні, бар'єри на шляху до взаєморозуміння” орієнтовані на усвідомлення підлітками сутності взаєморозуміння та його рівнів у міжособистісному спілкуванні; оволодіння практичними вміннями налагодження взаєморозуміння різними способами під час діалогової взаємодії.

Особливість програми гуртка полягає в обов'язковості встановлення педагогами зворотного зв'язку з підлітками для спостереження за розвитком їхніх комунікативних умінь.

Під час реалізації програми гуртка „Мистецтво взаєморозуміння” використовувалися різні *форми*: години спілкування („Чи потрібно взаєморозуміння у житті?”, „Як спілкуватися без конфліктів”, „Я та Інші: уміння ефективної взаємодії”, „Давайте поговоримо про важливість досягнення взаєморозуміння”); тренінгові заняття („Вчимося долати бар’єри під час спілкування”); вікторини („Правила спілкування”, „Що таке мовний етикет”); дискусії („Подорож до країни Етикету”, „Я” та „Інші”, „Вчимося розуміти себе та інших”, „Діалог”); бесіди („Що означає взаєморозуміння у моєму житті?”, „Цінності гармонійного спілкування”, „Конфлікти: за і проти”); тематичні зустрічі („Зрозумій мене без слів”, „Конфлікт та його конструктивне вирішення”) та *методи* роботи: метод проектів „Злагода та взаєморозуміння у світі очима підлітків”, „Поема про толерантність”; рольові та імітаційні ігри „Примірювання ролей”, „Конфлікт та його вирішення”, „Якщо я Вас правильно зрозумів, то...”; переконання; інформування; доручення; аналіз проблемних ситуацій; обговорення вистави на морально-етичну тему „Ми всі такі різні та такі однакові”.

Упровадження першої педагогічної умови зумовлювалося також необхідністю відповідного змістового й емоційного збагачення традиційних форм роботи у гуртках за різними напрямками позашкільної освіти. Для реалізації цієї умови у гуртках *художньо-естетичного напрямку* було запропоновано проведення майстер-класів „Навчи мене взаєморозумінню”; танцювальних флешмобів („Зрозумій мене без слів”); святкового карнавалу („Друзі, будьмо толерантними!”); творчих звітів та вечорів („Подаруй мені щастя та радість спілкування”, „Запрошую до діалогу”); *еколого-натуралістичного напрямку* – проблемних дискусій („Екологія спілкування”, „Зроби світ добрішим”); дебатів („Секрет успішної комунікації”); бесід („Моя поведінка під час конфлікту”, „Вчимося бути толерантними”), КВК („Давайте жити дружно, друзі!”); *науково-технічного напрямку* – проектів („Хочу, щоб мене розуміли”, „Подаруємо любов і тепло”); тематичних вечорів („Я і група: вчимося налагоджувати взаєморозуміння”, „Моя життєва позиція – спілкуюся без конфліктів”); *туристсько-краєзнавчого напрямку* – рольових ігор („Крок назустріч”, „Як ми слухаємо”, „Давайте розуміти один одного”, „Спілкуємось без конфліктів”); ігор „У пошуках Країни Етикету”, „Людина і Конфлікт”); *гуманітарного напрямку* – проблемних лекцій („Як ми говоримо”, „Емоції у моєму житті”, „У гармонії із собою”).

Відповідно до *другої педагогічної умови*, провідним у виховній роботі стало налагодження суб’єкт-суб’єктної взаємодії батьків та педагогів позашкільних навчальних закладів. Така умова реалізувалася через залучення їх до організації й участі в *родинних святах* („Сімейний вогник”, „Мамина пісня”, „Родинними стежками”); *круглих столах* („Спілкуємось без конфліктів”, „Хочу, щоб мене зрозуміли”, „Секрети успішної комунікації” тощо); *циклі тематичних зустрічей* („Як стати другом та порадиником для підлітка”, „Етика стосунків у сім’ї”, „Сучасні підлітки: які вони?”, „Як досягти взаєморозуміння з підлітками” тощо). Комплексною формою роботи з батьками стала *творча майстерня* („Творча майстерня батьків запрошує”), у рамках якої були створені спільні арт-альбоми, проведені конкурси родинних колажів на тему „Моя гармонійна родина”, презентації власних творчих умінь, творчі зустрічі педагогів з батьками

(„Запрошуємо до відкритого діалогу”). У роботі з батьками як основні використовувалися *методи* інформування, обговорення, роз’яснення, аналіз ситуації тощо.

Реалізація *третьої педагогічної умови* передбачала підвищення рівня методичної підготовленості педагогів позашкільних навчальних закладів до формування у підлітків готовності до взаєморозуміння. Саме з цією метою нами були розроблені методичні рекомендації щодо впровадження у навчально-виховний процес позашкільного навчального закладу програми гуртка „Мистецтво взаєморозуміння”. Ці рекомендації спрямовувалися на озброєння педагогів знаннями щодо змісту, форм і методів формування у підлітків готовності до взаєморозуміння; удосконалення умінь реалізації відповідних форм та методів роботи; використання психолого-педагогічного інструментарію діагностики сформованості готовності підлітків до взаєморозуміння. Ефективною формою підвищення методичної підготовленості педагогів виявився *настановчий семінар* „Організація і забезпечення діяльності гуртка „Мистецтво взаєморозуміння” у позашкільному навчальному закладі”.

Розширенню знань педагогів щодо формування у підлітків готовності до взаєморозуміння сприяли розроблені автором програми комунікативних тренінгів для підлітків „Вчимося долати бар’єри під час спілкування”. Окрім цього, для педагогів було підготовлену програму „Виховання взаєморозуміння підлітків у закладах оздоровлення та відпочинку дітей”, мета якої – формування у дітей підліткового віку практичних умінь налагодження взаєморозуміння у канікулярний час.

Результати формувального етапу експерименту, підсумки контрольних зрізів засвідчили суттєві позитивні зміни у показниках рівнів сформованості готовності підлітків до взаєморозуміння (табл.).

Таблиця

Динаміка рівнів сформованості готовності підлітків до взаєморозуміння, %

Рівні	Контрольна група		Динаміка	Експериментальна група		Динаміка
	Констатувальний етап	Формувальний етап		Констатувальний етап	Формувальний етап	
Високий	11,5	13,6	+2,1	12,1	20,3	+8,2
Середній	19,5	22,7	+3,2	20,1	31,3	+11,2
Низький	34,4	31,7	-2,7	36,3	17,8	-18,5

Так, високий рівень готовності до взаєморозуміння виявили 20,3 % підлітків, середній – 31,3 % і низький – 17,8 %. Тобто, наприкінці дослідження кількість підлітків з високим рівнем готовності до взаєморозуміння зросла на 8,2 %, із середнім – на 11,2 %, а з низьким рівнем зменшилася на 18,5 %. Достовірність отриманих результатів перевірено за допомогою методу математичної статистики χ^2 критерію.

Отже, підвищення рівня сформованості готовності підлітків експериментальної групи до взаєморозуміння досягнуто завдяки упровадженню в навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів обґрунтованих педагогічних умов.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне обґрунтування і практичне розв'язання актуальної проблеми формування готовності підлітків до взаєморозуміння, що виявляється в узагальненні теоретичних основ, визначенні та апробації педагогічних умов формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах.

Проведене дослідження засвідчило досягнення мети, вирішення поставлених задач і є підставою для формулювання таких *висновків*:

1. Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури з проблеми формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах свідчить про її актуальність та недостатню розробленість. На основі вивчення наукових джерел щодо визначення поняття „готовність до взаєморозуміння” обґрунтовано теоретичні основи формування у підлітків готовності до взаєморозуміння: концептуальні положення особистісно орієнтованого, гуманістичного наукових підходів; закономірності розвитку дітей підліткового віку; особливості процесу формування особистості в позашкільних навчальних закладах; положення комунікативної теорії спілкування. На основі узагальнення сучасних наукових доробків з проблеми дослідження виокремлено і схарактеризовано такі функції взаєморозуміння: комунікативна, ціннісна, регулятивна.

Уточнено сутність поняття „готовність до взаєморозуміння” як інтегративної особистісної якості, яка охоплює сукупність індивідуально-психічних особливостей та морально-етичних знань, що спрямовані на розуміння іншого як особистості з її інтересами, настановами, переживаннями та позитивне ставлення до неї під час міжособистісного спілкування.

2. Уточнено виховні можливості позашкільних навчальних закладів щодо формування у підлітків готовності до взаєморозуміння, а саме: створення умов для розвитку суб'єктності підлітків; формування їхніх ціннісно-сміслових орієнтацій під час діалогової взаємодії; задоволення комунікативних потреб та потреб у самореалізації в спільній діяльності; сприяння опануванню вміннями конструктивного вирішення конфліктних ситуацій; сприяння виробленню позитивного ставлення підлітків до свого соціального оточення; цілеспрямоване взаємозбагачення педагогів і підлітків на засадах гуманізації взаємин та співтворчості. Доведено, що позашкільні навчальні заклади створюють виховний простір для моральної самореалізації особистості, формування її позитивного соціального досвіду.

3. Визначено критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-поведінковий), показники (розуміння сутності прояву взаєморозуміння у міжособистісному спілкуванні; обізнаність з мовного етикету та культури

спілкування; усвідомлення моральної значущості налагодження взаєморозуміння та способів його прояву у діалозі; прагнення проявляти взаєморозуміння у різних життєвих ситуаціях; оволодіння цінністю досягнення взаєморозуміння під час комунікативної взаємодії; бажання розуміти емоції та висловлювання партнера; вияв емпатійного ставлення до партнера під час комунікативної взаємодії; уміння толерантно вирішувати конфліктні ситуації; саморегуляція у поведінці під час спілкування) та виявлено рівні сформованості готовності підлітків до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах (високий, середній, низький).

За результатами констатувального етапу експерименту з'ясовано, що причиною низького рівня сформованості готовності підлітків до взаєморозуміння є невикористання повною мірою виховних можливостей позашкільних навчальних закладів; неефективність змісту, форм і методів формування готовності до взаєморозуміння; недостатня підготовленість педагогів позашкільних навчальних закладів до формування цієї готовності у підлітків; недостатня суб'єкт-суб'єктна взаємодія педагогів позашкільних навчальних закладів та батьків у підвищенні готовності підлітків до взаєморозуміння.

4. Розроблено модель формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах. Її складовими є: мета, завдання, підходи і принципи, суб'єкти, зміст, форми, методи та педагогічні умови забезпечення її ефективності; прогнозований результат. Зокрема, принципами формування у підлітків готовності до взаєморозуміння визначено: системності, безперервності, гуманізації взаємин, діалогової взаємодії, життєтворчості; представлено форми і методи роботи з підлітками, педагогами, батьками.

5. Обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах (упровадження в навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів змісту та форм роботи, спрямованих на формування у підлітків готовності до взаєморозуміння; забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагогів позашкільних навчальних закладів та батьків; підвищення рівня методичної підготовленості педагогів позашкільних навчальних закладів щодо формування готовності підлітків до взаєморозуміння).

За результати експериментальної роботи доведено, що найоптимальнішими формами формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах є: бесіди, диспути, дискусії, тренінгові заняття, кругли столи, вікторини, години спілкування, творчі зустрічі; методами – переконання, інформування, обговорення, доручення, аналіз проблемних ситуацій.

Заключні зрізи показників рівнів сформованості у підлітків готовності до взаєморозуміння засвідчили, що в експериментальних групах їхня динаміка була такою: високий рівень готовності до взаєморозуміння виявили 20,3 % підлітків, середній – 31,3 % і низький – 18,5 %. Наприкінці дослідження кількість підлітків з високим рівнем готовності до взаєморозуміння зросла на 8,2 %, із середнім – на 11,2 %, а з низьким рівнем зменшилась на 18,5 %. Достовірність отриманих результатів перевірено за допомогою методу математичної статистики χ^2 критерію.

Порівняння початкових і кінцевих показників у контрольній і експериментальній групах підтвердило ефективність обґрунтованих нами

педагогічних умов формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах та необхідність їх творчого використання у масовій практиці.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. *Подальшого розроблення потребують* питання готовності до взаєморозуміння представників інших вікових груп з урахуванням особливостей соціокультурного середовища.

Рекомендовано впровадження у навчально-виховну діяльність позашкільних навчальних закладів програми гуртка „Мистецтво взаєморозуміння” та введення у плани виховної роботи заходів щодо підвищення готовності підлітків до взаєморозуміння.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Муромець В. Г. Виховання комунікативного взаєморозуміння підлітків в умовах дитячого оздоровчого табору / В. Г. Муромець // Збірник наукових праць Східноукраїнського нац. ун-ту імені Володимира Даля. – 2008. – Вип. 2 (25). – С. 139–145.

2. Муромець В. Г. Упровадження моделі виховання комунікативного взаєморозуміння підлітків / В. Г. Муромець // Збірник наукових праць Східноукраїнського нац. ун-ту імені Володимира Даля. – 2008. – Вип. 3 (26). – С. 134–138.

3. Муромець В. Г. Воспитание толерантности в условиях интеграционных процессов общества / В. Г. Муромець // Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2008. – № 7 (146). – С. 172–175.

4. Муромець В. Г. Виховання культури толерантності старшокласників засобами виховних годин / В. Г. Муромець // Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2008. – № 23 (162). – С. 107–111.

5. Муромець В. Г. Сутнісна характеристика комунікативного взаєморозуміння підлітків у міжособистісному спілкуванні / В. Г. Муромець // Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 5 (168). – С. 14–20.

6. Муромець В. Г. Виховання культури взаєморозуміння підлітків у міжособистісному спілкуванні в умовах дитячого оздоровчого табору / В. Г. Муромець // Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 7 (170). – С. 173–176.

7. Муромець В. Г. Виховання культури взаєморозуміння підлітків засобами колективно-творчих справ у тимчасовому дитячому колективі / В. Г. Муромець // Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 9 (172). – С. 236–242.

8. Муромець В. Г. Виховання культури взаєморозуміння підлітків на засадах довірливих відносин у комунікативному просторі / В. Г. Муромець // Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 11 (174). – С. 33–38.

9. Муромець В. Г. Ігрова діяльність як засіб досягнення комунікативного взаєморозуміння у підлітковому колективі / В. Г. Муромець // Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 17 (180). – С. 118–123.

10. Муромець В. Г. Формування міжособистісного взаєморозуміння підлітків як показник їхнього психоемоційного здоров'я / В. Г. Муромець // Вісник Луганського нац. університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 23 (186). – С. 220–224.

11. Муромець В. Г. Організація міжособистісного взаєморозуміння підлітків у комунікативному просторі дитячого оздоровчого табору / В. Г. Муромець // Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 7 (194). – С. 41–48.

Статті у матеріалах науково-практичних конференцій

12. Муромець В. Г. Виховання толерантності як шлях до гуманізації суспільства / В. Г. Муромець // Матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. [„Наукова молодь: досягнення і перспективи”], (Луганськ, 26–27 берез. 2008 р.). – Луганськ : Знання, 2008. – С. 167–170.

13. Муромець В. Г. Виховання культури міжособистісного взаєморозуміння підлітків в умовах дитячого оздоровчого табору / В. Г. Муромець // Матеріали міжнар. наук. конф. молодих науковців [„Людина. Мова. Культура”], (Горлівка, 3 квіт. 2009 р.). – Горлівка : ГДППМ, 2009. – С. 100–101.

14. Муромець В. Г. Виховання культури взаєморозуміння підлітків як психолого-педагогічна проблема / В. Г. Муромець // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [„Інноваційні процеси у професійній підготовці педагогічних працівників та підвищення їх кваліфікації”], (Донецьк, 16 квіт. 2009 р.). – Донецьк : Каштан, 2009. – С. 198–202.

15. Муромець В. Г. Особенности формирования коммуникативного взаимопонимания у подростков в условиях детского оздоровительного лагеря / В. Г. Муромець // Матеріали регіон. наук.-практ. конф. [„Створення системи менеджменту якості освітніх послуг : досягнення та перспективи”], (Луганськ, 9 квіт. 2009 р.). – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – С. 298–302.

16. Муромець В. Г. Шляхи оптимізації процесу виховання комунікативного взаєморозуміння підлітків у соціокультурному середовищі / В. Г. Муромець, Н. М. Чернуха // Матеріали I Міжвиш. наук.-практ. конф. [„Соціально-філософські та економічні аспекти співвідношення культури інформаційного простору”], (Рубіжне–Луганськ, 29 груд. 2009 р.). – Луганськ : ІХТ СНУ імені В. Даля, 2009. – С. 100–103.

17. Муромець В. Г. Соціально-педагогічний потенціал позашкільної освіти у вихованні духовності та взаєморозуміння серед підлітків / В. Г. Муромець // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [„Релігія, релігійність, філософія та гуманітарні знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспект”], (Луганськ–Рубіжне, 21–23 груд. 2010 р.). – Луганськ : ІХТ СНУ імені В. Даля, 2010. – С. 55–59.

18. Муромець В. Г. Формування готовності молодших підлітків до взаєморозуміння як чинник профілактики конфліктної поведінки / В. Г. Муромець // Матеріали I міжнар. студ. наук.-практ. конф. [„Дитинство. Освіта. Соціум”], (Київ, 23 лют. 2012 р.). – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 3. – С. 317–320.

Інші публікації

19. Муромець В. Г. Критерії, показники та рівні сформованості навичок комунікативного взаєморозуміння у підлітковому середовищі / В. Г. Муромець, Т. Є. Федорченко // Вісник Донецького інституту соціальної політики. Педагогіка і психологія. – 2010. – № 6. – С. 38–43.

20. Муромець В. Г. Проблема формування готовності підлітків до взаєморозуміння / В. Г. Муромець // Науково-практичний журнал Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. – 2010. – № 4. – С. 94–102.

АНОТАЦІЇ

Муромець В. Г. Формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ, 2013.

Дисертація присвячена проблемі формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах. У роботі узагальнено теоретичні основи формування у підлітків готовності до взаєморозуміння, уточнено сутність поняття „готовність до взаєморозуміння”. Розкрито виховні можливості позашкільних навчальних закладів у процесі формування готовності підлітків до взаєморозуміння. Визначено критерії ефективності формування у підлітків готовності до взаєморозуміння; відповідні показники та рівні їхнього вияву. Розроблено модель, обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування готовності підлітків до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах.

Ключові слова: готовність до взаєморозуміння, позашкільні навчальні заклади, підлітки, педагогічні умови, зміст, форми й методи виховання.

Муромець В. Г. Формирование у подростков готовности к взаимопониманию во внешкольных учебных заведениях. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания НАПН Украины. – Киев, 2013.

Диссертация посвящена проблеме формирования у подростков готовности к взаимопониманию во внешкольных учебных заведениях. В работе проанализировано состояние проблемы готовности к взаимопониманию в философской и психолого-педагогической литературе.

В ходе исследования определены общие позиции в философских, психологических, педагогических и социологических подходах к изучению феномена взаимопонимания. Выяснено, что потенциал внешкольных учебных заведений в контексте формирования готовности подростков к взаимопониманию состоит в: помощи подростку при поиске и реализации собственного „Я”; получении доступа к знаниями, коммуникативным умениям и навыкам, приобретении опыта готовности к взаимопониманию и стремления к

неконфликтному поведению в коллективе; социального и коммуникативного опыта в разнообразной внешкольной деятельности. Таким образом, внешкольные учебные заведения являются действенным инструментом для формирования готовности подростков к взаимопониманию.

Разработаны критерии и показатели сформированности готовности к взаимопониманию: когнитивный (понимание сущности проявления взаимопонимания в межличностном общении; знание этикета и культуры общения; понимание моральной значимости налаживания взаимопонимания и способов его проявления); эмоционально-ценностный (стремление проявлять взаимопонимание в различных жизненных ситуациях; овладение ценностью взаимопонимания в коммуникативном взаимодействии; желание понимать эмоции и высказывания партнера по общению); деятельностно-поведенческий (проявление эмпатийного отношения при коммуникативном взаимодействии; умение толерантно решать конфликтные ситуации; саморегуляция поведения во время общения). Определены уровни сформированности готовности подростков к взаимопониманию: высокий, средний и низкий.

Разработана модель формирования готовности подростков к взаимопониманию во внешкольных учебных заведениях, структурными элементами которой являются: задачи, цель, принципы, подходы, субъекты, критерии, показатели, уровни, формы, методы, прогнозируемый результат.

В работе обоснованы педагогические условия формирования готовности подростков к взаимопониманию во внешкольных учебных заведениях: внедрение в учебно-воспитательный процесс внешкольных учебных заведений содержания и форм работы, ориентировано на формирование у подростков готовности к взаимопониманию; обеспечение субъект-субъектного взаимодействия педагогов внешкольных учебных заведений и родителей; повышение уровня методической подготовленности педагогов внешкольных учебных заведений к формированию готовности подростков к взаимопониманию.

С учетом специфики внешкольной деятельности определены наиболее продуктивные формы (диспуты, беседы, дискуссии, круглые столы, тематические беседы, тренинговые занятия, викторины, творческие встречи) и методы (метод проектов, убеждения, информирования, обсуждения, поручения, анализ проблемных ситуаций) работы для формирования готовности подростков к взаимопониманию.

Эффективность разработанных педагогических условий формирования готовности подростков к взаимопониманию во внешкольных учебных заведениях подтверждена экспериментально: результаты констатирующего и формирующего этапов экспериментов свидетельствует о положительной динамике в формировании готовности подростков к взаимопониманию во внешкольных учебных заведениях.

Ключевые слова: готовность к взаимопониманию, внешкольные учебные заведения, подростки, педагогические условия, содержание, формы и методы работы.

Muromets V. H. The Formation of Teenagers' Readiness for Understanding in Out-of-School Educational Establishments. – Printed as manuscript.

Dissertation for a scientific degree of candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2013.

The thesis is devoted to the problem of formation of teenagers' readiness for understanding in out-of-school educational establishments. In the paper the theoretical principles of forming teenagers' readiness for understanding are generalized, the essence of the notion „readiness for understanding” is specified. Out-of-school educational establishments' potential in the context of the issue under research is revealed. The efficiency criteria of formation of teenagers' readiness for understanding; corresponding indices and levels of their manifestation are defined. A model is developed for forming teenagers' readiness for understanding; pedagogical conditions of the process are substantiated and experimentally tested.

Key words: readiness for understanding, out-of-school educational establishments, teenagers, pedagogical conditions, contents, forms and methods of education.

Підписано до друку 15.02.2013 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 17.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 23, оф. 414.
200-87-13, 200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit@mail.ru